

BIBLIOTEČNE INSTRUKCIJE

Breda Filo

višja bibliotekarka specialistka, vodja službe bralcem, Visokošolska in študijska knjižnica, Maribor

UDK 028.8:002.004.14:378.18(497.12)

FILO Breda: Bibliotečne instrukcije. Knjižnica, Ljubljana, 19(1975)1-4, str. 71-84.

Članek razpravlja o pedagoškem delu visokošolskih knjižnic pri oblikovanju študentov kot uporabnikov knjižničnih informacij. Glede na tri tipične zamisli o funkciji knjižnice v univerznem sistemu prikazuje značilnosti bibliotečnih instrukcij v tradicionalnem bibliotečnem konceptu, v Library College konceptu in v Monteith konceptu Patricie Knapp. Kot sintezo posvetovanja DBS o teh konceptih navaja osnovna izhodišča, sprejeta za organizacijo, program in izvedbo bibliotečnih instrukcij za študente v Sloveniji.

UDC 028.8:002.004.14:378.18(497.12)

FILO Breda: Library instructions. Knjižnica, Ljubljana, 19(1975)1-4, p. 71-84.

The article deals with educational work of university libraries in advising students as to the use of library information. With regard to three typical ideas on the function of library in the university system, it describes the characteristics of library instructions in traditional library concept, in Library College Concept and in Monteith Concept by Patricia Knapp. As the synthesis of the consultation of Slovenia Librarian Association on this concepts, the author quotes the basic starting points, adopted for the organization, programme and realization of library instruction for students in Slovenia.

Sposobnost, da za študij in lastno strokovno ter znanstveno delo uspešno uporabljamo knjižnico, njene službe, knjižnično gradivo in bibliografska pomagala, skratka vse informacijske vire, imenujemo bibliotečno kompetenco. Visoka stopnja organiziranosti sodobne družbe narekuje zahtevo, da vsi funkcionalno pismeni ljudje znajo uporabljati knjižnično informacijski sistem. Ni čudno torej, da postajajo bibliotečne instrukcije obvezna dejavnost knjižnic v izobraževalnem sistemu na vseh stopnjah. Razumljivo je, da so v zadnjem desetletju doživele instrukcije največji razmah v knjižnicah univerznega sistema. Od kratkih uvodnih predavanj ali ogledov knjižnice v začetku leta so univerzne knjižnice prešle na formalno izobraževanje, na se-

minarje, redne ali fakultativne, na katerih študente seznanjajo s knjižnico in z osnovami informatike.

Razpolagamo že skoraj z nepreglednim številom razprav, ki obravnavajo bibliotečne instrukcije z raznih vidikov. Največ je med njimi poročil knjižnic, ki so iskale ustrezne rešitve; slede primerjave posameznih poskusov, pregledi o razširjenosti instrukcij v raznih deželah in analize značilnosti v programih instrukcij za razne stroke ter ocene obstoječih modelov. Iz vsega tega spoznavamo, da knjižničarji vedno znova izboljšujejo organizacijske in vsebinske okvire ter poskušajo najti boljše rešitve. Toda danes že lahko zapišemo, da uspeh vseh teh poskusov ni odvisen od števila ur, niti od najmodernejših audiovizualnih sredstev, ampak le od vzajemnega dela knjižničarjev in pedagoških delavcev. Sodelovati morajo tako pri pripravah za programe kot pri izvajanju le-teh v pedagoško-raziskovalnem procesu. Ker posegajo bibliotečne instrukcije v sam pedagoški proces visokih šol, ne zadostuje, če o njih govore samo bibliotekarji. O njihovem pomenu in uspešnosti je mogoče govoriti le v povezavi z nameni univerznega študija v celoti, zato je nujno, da o bibliotečnih instrukcijah spregovore tudi profesorji.

Problem izobraževanja je »v naši dobi enako pereč kot je demografska eksplozija ali pomanjkanje hrane«¹ in redke so dežele po svetu, ki danes ne reformirajo svojega šolskega sistema. Reforma visokega šolstva je tudi pri nas že stvarnost. V delu predstojnika mariborskega Združenja visokošolskih zavodov dr. Vladimira Bračiča: »Vsebinske zasnove in organizacijski model Univerze v Mariboru«² beremo: »... Reforma visokega šolstva pomeni predvsem uvajanje v pedagoško-raziskovalno delo novih metod, oblik in tehnik, s katerimi proces intenziviramo in tako aktiviramo študente, ki naj postanejo resnični subjekti pedagoškega procesa«. Na univerzi torej uvajajo take metode dela s študenti, v katerih se učenje zamenja s študiranjem in pri katerih dobe študentje večje možnosti za vključevanje v strokovne in znanstveno-raziskovalne programe na fakultetah. V perspektivi se bo že samó iz teh izhodišč bistveno menjal odnos študent—profesor in postal odnos enakovrednih osebnosti, ki združujejo svoje delo, da bi ustvarile skupno nalogo, ki jo univerzi nalaga družba. Tudi Resolucija 10. kongresa ZKJ nalaga »družbi takšno izobraževanje, kakršno terjajo sedanje in prihodnje potrebe človeka ter združenega dela, razvoj socialističnih samoupravnih družbenih odnosov in kulturnega življenja, vendar v skladu z znanstveno-tehnološkim razvojem«.³ Posebej poudarja resolucija »nujnost splošne usmeritve v usposabljanje mladih in odraslih za samoizobraževanje«. Celoten sistem študija mora usposabljati

študenta za samostojno in kreativno delo v stroki, vzgajati mora delovne navade in zanimanja, kar ustvarja realno osnovo za njegovo nepretrgano sistematično strokovno izpopolnjevanje.

Knjižnice imajo tako izrazito izobraževalno funkcijo, da jih iz tega procesa ni mogoče izvzeti. Reforma visokošolskega študija ter nove oblike pedagoško-znanstvenega procesa na visokih šolah poglobljajo naloge knjižnic in jih tesneje vklepajo v univerzni sistem. Bibliotečne instrukcije so tista organizirana oblika delovanja, s katero knjižnice najboljše uresničujejo svoje pedagoške naloge. Postavili smo že trditev, da dobe bibliotečne instrukcije svoj pravi smisel in izpolnijo svojo nalogo le takrat, če sodelujeta pri programu zanje tako knjižničar kot profesor. Še več! Kadar so učni programi in delovne metode pedagoškega procesa take, da implicirajo spoznavanje metod uporabe vsega potrebnega informacijskega gradiva za posamezne stroke, govorimo lahko o resnično dognanih in zato uspešnih bibliotečnih instrukcijah.

Ob reformi univerze bo treba dokončno pokopati stare nazore, po katerih je osnovna naloga knjižnic ta, da prenašajo dediščino preteklosti bodočim rodovom. Knjižnice so v izobraževalnem sistemu preveč pomembne, da bi lahko ostajale pri taki miselnosti. So edine socialne ustanove, kjer so informacije sistematično urejene in zato vsem dostopne. Te funkcije ne more prevzeti niti knjigotrška mreža niti banka podatkov niti nevidna skupina (invisible college). Le v knjižnicah najdemo dokumente organizirane tako, da jih je v polni meri mogoče uporabljati za raziskovanje in za pedagoško delo. In ker je razvoj sodobne družbe odvisen od tega, koliko bo znala izrabiti svoj znanstveni potencial, je uporaba informacijskih virov, s tem pa seveda metoda za njihovo uporabo izredno pomembna. Strokovnjaki se danes ne smejo več zanašati na svojo intuicijo pri zbiranju gradiva, ampak morajo sami obvladati osnove informatike. Problem izobraževanja uporabnikov znanstvenih informacij je zato zavzel tak pomen, da ga obravnavajo tudi najvišja vladna telesa.

Delovna skupina za uvajanje uporabnikov v informacijske vire pri FID je v Varšavi na seji CIINTE (27.—29. julija 1970) izdelala dve priporočili⁴ s prošnjo, naj UNESCO odobri zanju temeljno raziskavo, na osnovi katere bi izdelali okvirna izhodišča. Prvo priporočilo obravnava uvajanje dijakov višjih razredov srednjih šol v osnove informacijske teorije. Drugo priporočilo pa govori o posredovanju poglobljenega znanja informacijske teorije za študente, ki so vsi potencialni uporabniki informacij. Raziskava naj bi posvetila posebno pozornost psihološkim in sociološkim odvisnostim. Ko bo

končana, naj bi UNESCO njene pozitivne ugotovitve priporočil državam.

Uvajanje dijakov v uporabo informacijskih virov, ki ga priporočilo FID vsebuje, priča, da obravnavajo vzgojo uporabnikov zelo celovito. S knjižnično vzgojo naj bi začeli že šolski knjižničarji. Če pogledamo knjižnično vzgojo na srednjih šolah v Ameriki⁵, lahko ugotovimo, da je njen program jasno načrtan. Knjižnica prevzema tu veliko izrazito vzgojnih odgovornosti: učiti mora učenca učenja, uči ga uporabljati knjižnico tako, da jo bo znal s pridom uporabljati vse življenje, zakaj za velik del dijakov pomeni zaključek srednje šole tudi zaključek šolanja nasploh. Funkcionalno pismeni človek pa mora znati poiskati odgovore na vprašanja, mora vedeti, kje in kako bo lahko ostal informiran in intelektualno dojemljiv vse življenje. In prav vzgoja k funkcionalni pismenosti je osnova vseh srednješolskih bibliotečnih instrukcij. Jasno je, da tako pomembna naloga ne more biti prepuščena trenutni zagnanosti posameznega pedagoga ali slučajnemu zanimanju. Bibliotečne instrukcije v srednjih šolah morajo biti vključene v redni šolski program in morajo biti dobro strokovno pripravljene. Knjižnica mora postati učni laboratorij, bibliotekar v njem mora biti učitelj, katerega predmet je učenje samo.

Še bolj pomembno je obvladovanje informacijskih virov na visokošolski stopnji, kjer se vzgajajo strokovnjaki, od katerih bo odvisen razvoj posameznih strok. Zato je knjižnica univerznega sistema danes lahko zakladnica duha (po Leibnitzu) le tedaj, če se aktivno vključi v pedagoško-raziskovalni proces visoke šole. To pa doseže na eni strani s tem, da z vztrajnim in sistematičnim individualnim ter formalnim uvajanjem v uporabo knjižnice in informacijskih virov usposablja študente za to, da bodo sposobni najti in uporabljati vse potrebno gradivo, na drugi strani pa omogoča s primerno organizacijo in s svojimi sodobnimi službami moderne metode dela pri pedagoškem procesu, ki temelji na samostojnem študiju in na vključevanju v raziskovanje.

Koncepti o funkciji knjižnice v univerznem sistemu so tako pomembni in dajejo bibliotečnim instrukcijam tako značilne lastnosti, da na njihovi osnovi oziroma po vlogi knjižnice v univerznem sistemu ločimo tri bibliotečne koncepte: tradicionalni bibliotečni koncept, Library College koncept in Monteith koncept Patricie Knapp.

V prvem, tradicionalnem konceptu, je knjižnica zakladnica — muzej nacionalne kulture. Njena osnovna naloga je, da zbira, ureja, čuva in po potrebi posreduje literaturo. Z vidika univerze je knjiž-

nica pripomoček, na katerega se lahko obračajo študentje in profesorji, kadar iščejo potrebno literaturo. Po mnenju pedagogov na šolah je uporaba knjižnice mehanična dejavnost in sistematično šolanje uporabnikov ni potrebno. V moderni dobi so skrajno odklonilne sodbe vedno bolj redke, toda izkušnje kažejo, da tudi tolerantno gledanje na instrukcije tem ne daje dovolj možnosti za uspeh. V tradicionalnem konceptu so bibliotečne instrukcije razmeroma neuspešne, kljub modernim audiovizualnim sredstvom in kljub zelo dobrim zasnovam, ker ni mogoče izdelati programov, ki bi temeljili na poglobljenih teoretičnih izhodiščih. Brez teorije, ki bi slonela na pedagoških, psiholoških, socioloških zakonitostih ter izhajala iz značilnosti posameznih strok, bibliotečnih instrukcij ne moremo resnično uspešno vključiti v pedagoško-raziskovalni proces univerze.

V tradicionalnem bibliotečnem konceptu ločimo naslednje oblike bibliotečnih instrukcij: 1. uvajanje pred začetkom rednega študija, 2. ogled knjižnice in 3. formalne bibliotečne instrukcije.

Kaj so instrukcije pred začetkom rednega študija? Knjižnica pošlje vsem vpisanim študentom svoj priročnik za obiskovalce in povabi študenta, da se že doma seznaní z visokošolsko knjižnico, ki je praviloma zelo velika in se zato bistveno razlikuje od knjižnice na srednji šoli. Ponavadi pošljejo tudi posebne priročnike, v katerih so popisane najvažnejše primarne in sekundarne publikacije posameznih strok. Posebno znani so testi, ki jih študentje izpolnijo, preden pridejo na univerzo in tako sami preverijo svoje znanje o knjižnici.

Najbolj razširjena oblika osnovnega uvajanja je ogled knjižnice. Trajanje ogleda, njegova izvedba, vsebina ter namen tega ogleda ali obhoda po knjižnici pa so tako različni, da težko ločimo ogled od uvodnih predavanj, eno- ali dveurnih, ki pa že spadajo k formalnim bibliotečnim instrukcijam. Stare obhode, ob katerih je nove študente najprej pozdravil direktor knjižnice, nato pa so jih v manjših skupinah vodili po knjižnici bibliotekarji in jim razkazovali prostore, opisovali posamezne službe, včasih celo razlagali katalogna pravila ipd., so danes po večini v svetu zamenjali programi, posneti na različnih audiovizualnih sredstvih. Mednje uvrščamo diapozitive, magnetofonske trakove, kombinacijo obeh, stripe, filmske stripe, televizijo in film. Med avdiovizualnimi sredstvi, ki so jih zadnja leta vsepovsod intenzivno preizkušali, se je posebej izkazala kombinacija diapozitiva in magnetofonskega traku. Zanj je potreben aparat, ki se imenuje videosonic. Ima 25×18 cm velik zaslon, nanj projicirajo 35-milimetrski diapozitiv. Z diapozitivom je povezan magnetofonski trak. Študent sedi pred aparatom in izbira iz seznama vprašanja, na

katera potrebuje odgovor. Vprašanja so ponavadi tista, s katerimi se običajno obrača na knjižničarja. Ko pritisne na gumb, zasliši preko zvočnika odgovor, hkrati pa zagleda tudi sliko, ki je ilustracija besedila. Pedagoški učinek takega učenja je zelo velik. Dosegli pa smo še nekaj, česar formalne instrukcije v skupini ne zmorejo: tu študentje lahko sprašujejo stroj brez zavor, ki jih čutijo pred knjižničarjem. Posebno pomembno pa je, da si čas za instrukcije izberejo sami, takrat, ko jih najbolj potrebujejo, npr. preden začno delati seminarsko nalogo.

Kombinacijo diapozitiva in magnetofonskega traku izpopolnjujejo zlasti v Angliji.⁶ Leta 1970 je SCOUNL naložil posebni delovni skupini nalogo, da koordinira izdelavo magnetofonskih trakov z diapozitivi. Institut za izobraževalno tehnologijo in univerzna knjižnica v Surreyju pa sta zadolžena z raziskovalno nalogo, da pregledujeta izdelavo gradiva in ocenjujeta njegovo tehnično ter strokovno-bibliotekarsko vrednost. Sredstva za nalogo je dodelil OSTI. Do sedaj so univerzne knjižnice v Angliji obdelale v takem sodelovanju že dve seriji tém, ki obravnavajo bodisi specialna bibliotekarska področja ali pa vsebujejo bibliografski uvod v posamezne stroke. Gradivo je mogoče kupiti pri knjižnicah, ki so gradivo pripravile, posoja ga tudi Britanska knjižnica (British Library Lending Division v Boston Spa).

Angleški primer nazorno dokazuje, da mora pri pripravi programov sodelovati čimvečje število knjižnic. Avdiovizualni programi zahtevajo namreč veliko pedagoškega in psihološkega znanja, poznavanje tehnologije vsakokratnega medija in ne nazadnje obvladovanje bibliografije ter bibliotekonomije. Zato je za njihovo izdelavo potrebno organizirati skupinsko delo ustreznih strokovnjakov.

Zelo uspešno in razširjeno je v anglosaksonskem svetu uvajanje študentov s programiranimi teksti. Ti so prikladni posebej zato, ker jih posredujemo lahko s knjigo ali z učnim strojem. Strokovnjaki namreč menijo, da v uspehu ni bistvenih razlik. Prednost programiranega pouka je, kot vemo, da študent uravnava trajanje učenja s svojimi potrebami, zlasti s svojimi sposobnostmi dojetja. Za programirani pouk z učnimi stroji imajo knjižnice v Ameriki cele baterije učnih strojev, ki jih napajajo z enega mesta v knjižnici. To pa je za večino knjižnic v Evropi nedosegljivo. Cenejši je programirani pouk v knjižni obliki. Tu pa seveda zanimanje, ki ga v študentu vzbudi stroj, precej oplahne. Izdelava programov je tudi v knjižni obliki zelo draga, ker je za njihovo izdelavo potrebno prav tako sodelovanje velikega števila strokovnjakov. Omenila sem že, da se uvodna predavanja, na katerih se študentje seznanjajo s knjiž-

nico in njenimi službami, med seboj razlikujejo. V nekaterih knjižnicah že ob prvem, po navadi tudi edinem srečanju razlagajo celo osnovna pravila katalogov in kažejo enciklopedije ter bibliografije. Ocenjevalci instrukcij soglasno opozarjajo, da tako trpanje snovi nima praktično nikakršne koristi.

Pripombe, ki se neprestano ponavljajo v literaturi, se nanašajo v glavnem na naslednje tri probleme. Ti so: 1. preobložene in prezgodnje bibliotečne instrukcije, 2. nasprotujoči se interesi bibliotekarjev in študentov ter 3. trajanje instrukcij.

Če študentu v začetku prvega semestra, ko ne ve, čemu mu bodo bibliotečne instrukcije potrebne, posredujemo snov v širokem obsegu, je razumljivo, da bo do takrat, ko bo znanje o knjižnici, katalogih in informacijskih virih resnično potreboval, pozabil še tisto, kar si je morda v uvodnem predavanju osvojil.

Drugi problem opozarja na različne interese bibliotekarjev in študentov. Bibliotekarji se v snovi ne znajo omejiti in ne predstavijo študentu le tistega, kar bi jim na določeni stopnji študija neposredno koristilo. Čeprav so te pripombe študentov marsikdaj točne, niso povsem sprejemljive, saj so naperjene proti sistematičnemu uvajanju nasploh, o čemer pa študentje ne morejo soditi. Opozarjajo pa na odnos študenta do knjižnice, na njegovo pomanjkljivo motivacijo in na socialno distanco, o kateri bomo še govorili.

Tretji problem se dotika obsega instrukcij. Eno- ali dveurna uvodna predavanja že spadajo k formalnim bibliotečnim instrukcijam. Toda o sistematičnem šolanju lahko govorimo šele tedaj, če imamo na razpolago več ur, ki jih razporedimo po semestrih. O tem obstaja že nepregledna vrsta variant, saj knjižnice neprestano iščejo novih rešitev in neprestano spreminjajo programe. Ti obsegajo lahko dve uri, 10—16 ur, ali celo tedenska predavanja v okviru rednega pedagoškega programa.

Posebna vrsta so tiste instrukcije, ki se odvijajo v sklopu tečajev o tehniki znanstvenega dela. Cilj le-teh je, da integrirajo znanje o uporabi knjižnice in informacijskih virov s poglobljenim poznavanjem metod znanstvenega dela. Zelo poglobljeno znanje o informatiki posredujejo študentom v socialističnih deželah v okvirih rednega študija. Nujnost poznavanja komunikacijskih procesov v sodobni družbi utemeljujejo z zakonitostjo razvoja produktivnih faktorjev v socialistični družbi, ki zahteva tudi v organizaciji znanstvenega dela nove kvalitete in večjo produktivnost. To pa dosežejo na eni strani s specializacijo, na drugi strani z delitvijo dela. V skladu s tem se raziskovalna dejavnost deli na teoretično — fundamentalno in na eksperimentalno. Nova dejavnost v raziskovalnem procesu, ki si

pridobiva vedno večjo vlogo, naj bi bila znanstvena informatika. Izkušnje namreč kažejo, da je produktivnost raziskovalcev bistveno večja, če njihovi sodelavci, ki so zato posebej usposobljeni, zbirajo in analizirajo potrebne informacije. Znanstvena informatika je postala organski in neogibni del vsakega znanstvenega dela. Sodobnemu raziskovalnemu procesu, za katerega je značilno sodelovanje strokovnjakov različnih strok, se je priključil strokovnjak — informator. Naloga bibliotečnih instrukcij v socialističnih deželah je usposabljanje študente za sodelovanje v modernem raziskovalnem procesu. Izhodišče za svojo nalogo so dobile instrukcije v marksizmu samem.⁷

O tako jasnih ciljnih bibliotečnih instrukcij, ki bi bili tako tesno vtikani v sam družbeni proces in pogojeni v osnovnih gibalih vsakokratne družbene ideologije, ne moremo govoriti v drugih deželah, čeprav imajo bibliotečne instrukcije že dolgo tradicijo, posebno v anglosaksonskih deželah. Literatura o bibliotečnih instrukcijah je že skoraj nepregledna, nameni instrukcij pa še niso dovolj raziskani. Razlogi za to so razumljivi, saj bi za jasne cilje morali opredeliti delež instrukcij v pedagoško-raziskovalnem procesu, tega pa, kakor vemo, v tradicionalnem bibliotečnem konceptu ni mogoče napraviti. Najbolj izčrpen je naslednji oris nalog bibliotečnih instrukcij, ki pravi, da naj pomagajo razvijati študentovo osebnost, pospešujejo naj znanstveno sposobnost, učijo naj tehniko uporabe knjižnice in razvijajo bibliografijo.⁸ Teoretično so ti nameni dobri in jih ni treba spreminjati. Vendar bibliotečne instrukcije v danih okvirih naloge ne bi mogle uresničiti, tudi če bi imele več časa kot doslej. Očitno je, da so bibliotekarji nekritično prenesli namene celotnega univerznega študija na bibliotečne instrukcije. Take pretirane in neuresničljive naloge postavljajo instrukcije v kaj čudno luč; zato jih sila težavno začnemo uvajati na univerzi.

Zaradi nejasno začrtanih osnovnih namenov se tudi učni programi instrukcij zelo razlikujejo. Kajti že osnovno nalogo bibliotečnih instrukcij — razviti v študentu osnovne sposobnosti uporabe knjižnice — bibliotekarji različno pojmujejo. Razpon se razteza od poznavanja čisto mehanične izposoje do uporabe referatnih časopisov in klasifikacije znanosti. Za standardni program velja predstavitev knjižnice, knjižničnega reda, sistema izposoje (tudi medbibliotečne), splošnih priročnikov, vseh katalogov, splošnih in strokovnih bibliografij. Vedno bolj pa ta program poglobljajo z vidiki informacijske teorije.

Na bibliotečne instrukcije v tradicionalnem bibliotečnem konceptu letijo številne kritične pripombe. Predvsem so pomembne ti-

ste, ki ocenjujejo instrukcije z vidika osnovnih pedagoških in psiholoških principov. Med njimi je motivacija prav posebno pomembna. Bibliotečne instrukcije so namreč uspešne takrat, kadar je študent zanje motiviran; motiviran pa je takrat, kadar mora rešiti določen problem in potrebuje informacijo ter bibliotečno gradivo; kadar študent svoje znanje preizkuša na vajah, kadar so instrukcije prilagojene študijski stopnji študenta in kadar študent razume, kaj dela in čemu to dela. Majhna motivacija študentov je eden izmed glavnih problemov uvajanja v uporabo knjižnice. Govorimo prav o motivacijskih problemih tradicionalnega bibliotečnega koncepta.⁹ Ti temelje v treh vzročnih kompleksih: v negativnem odnosu študenta do knjižnice, ki ga imenujemo socialna distanca študenta, v dejstvu, da študent, predvsem v začetku študija, dobro shaja tudi brez bibliotečne kompetence, in v odnosu profesorjev do knjižnice oziroma do instrukcij.

Kaj je to socialna distanca? S tem pojmom izražamo negativni odnos do knjižnice nasploh. Študent ne pozna knjižnice. Ni je obiskoval v srednji šoli in tudi na univerzi ne stopa vanjo, čeprav ga na predavanjih opozarjajo nanjo. Nepoznavanje zbuja v študentu občutek nelagodnosti in negotovosti ali celo strahu pred knjižnico. To je tudi glavni vzrok za odpor do nje, zaradi česar v knjižnico ne pride. Socialna distanca ostane, če se študent v veliki knjižnici ne znajde, če zaželenega gradiva ne dobi, ali če je bilo srečanje s knjižničarjem neprijetno. Drugi motivacijski razlog je ta, da študent šele ob seminarski nalogi uvidi, da bi mu poznavanje knjižnice koristilo. Zanimivo pa je, da zavest o potrebnosti bibliotečne kompetence, ki nastane pri lastnem raziskovanju, ne pripelje nujno niti do udeležbe pri bibliotečnih instrukcijah niti do obiska knjižnic. Fakultativne instrukcije so po vsem svetu slabo obiskane.

Od vseh najvažnejši in pravzaprav odločujoči pa je tretji kompleks: odnos profesorjev do knjižnice. Sociologi govorijo tudi o socialni distanci profesorjev. Zanimanje študenta za bibliotečne instrukcije oziroma za knjižnico je funkcija zanimanja profesorja tako za prvo kot za drugo. Če študentje vedo, da profesorju zadostujejo pri izpitu le zapiski predavanj ali skripta in če pri seminarski ali pri diplomski nalogi ne zahteva sistematičnega pregleda literature, si bodo izbrali najlažjo pot in med svojim študijem na univerzi ne bodo prišli v knjižnico.

Vseh teh problemov tudi z obveznimi instrukcijami ne moremo rešiti. Ali jih je sploh mogoče rešiti? Obstajajo že projekti, ki so te probleme teoretično pa tudi praktično rešili. Njihova teoretična izhodišča temelje v popolnoma drugačni funkciji knjižnice v univerz-

nem sistemu in zato govorimo o novih konceptih, o Library College konceptu in Monteith konceptu.

Library College koncept je predstavil Louis Shores že leta 1934. Njegove ideje so v 50-letih dobile veliko privrženecv; danes že moremo govoriti o library-college gibanju v Ameriki.¹⁰ Shores daje knjižnici v pedagoškem procesu pomembnejšo vlogo. Ime samo nakazuje, da je najprej knjižnica, nato college. Predavanj in seminarjev ni več. Študent pod mentorstvom profesorja sam študira gradivo, ki ga najde v knjižnici o določenem predmetu. Jasno je, da postane bibliotečna kompetenca eden izmed pomembnih namenov visokošolske vzgoje. Profesor pripravi interesom ter usmeritvi študenta prilagojen študijski program in skrbi, da študent spozna najboljše gradivo. Naloga profesorja je tudi, da skrbi za dobre študijske razmere v knjižnici. Odgovoren je za strokovno dognana in sodobna programirana učila. V ta proces so vključene tipične bibliotekarske aktivnosti. Pedagoški delavec ni več niti samo profesor niti samo bibliotekar, temveč oboje; njuni funkciji se stapljata. Vsak pedagoški delavec bo bibliotekar in vsak bibliotekar v univerznem sistemu bo ali pedagoški delavec v svoji stroki ali pol-profesionalec, ki bo opravljal le rutinske posle. V tem sistemu so instrukcije integralni del študija samega in imajo enake namene kot univerzni študij v celoti. Tu bibliotečne instrukcije v resnici razvijajo znanstvene sposobnosti študenta in oblikujejo njegove zmožnosti kritične presoje in samostojnega dela. Čeprav se v naših razmerah library-college koncept zdi popolnoma utopičen, obstaja v Ameriki že vrsta visokih šol, v katerih je ta koncept živa resničnost.

Iz osrednje, torej pedagoške funkcije knjižnice izhaja tudi Monteith koncept.¹¹ Tudi v tem konceptu je knjižnica glavni medij pedagoškega procesa in bibliotečna kompetenca eden izmed njegovih najvažnejših namenov. Monteith projekt je bila raziskovalna naloga s temo: Raziskava o koordinaciji med knjižnico in pedagoškimi delavci, katere namen je, da študentje drugače uporabljajo knjižnico. Nalogo je izvajala sociologinja in bibliotekarka Patricia B. Knapp v sodelovanju z drugimi strokovnjaki v začetku 60-tih let na Monteith College v Detroitu. Tako kot Shores izhaja tudi Patricia Knapp iz družbenega razvoja, ki zahteva bistvene spremembe v izobraževanju. Cilji moderne univerzne vzgoje so usmerjeni v razvijanje študentovih sposobnostih v kar največji meri. To pa uresničujemo tako, da odkriva študent vse faze raziskovalnega procesa med svojim študijem. Informacije mora iskati v knjižnici, ker jih le tu najde v organizirani obliki. Zelo pomembno spoznanje Knappove je, da je smiselne bibliotečne instrukcije možno realizirati le takrat, kadar teme-

lje na dognanih teoretičnih konceptih. Šele sistem, ki vsebuje miselno analizo celotnega informacijskega procesa v knjižnici, omogoča razumevanje uporabe knjižnice kot kompleksnega procesa in poznavanje osnovnih principov strukture informacijskih virov. Ker takega sistema ni bilo, ga je Knappova morala izdelati. Nastal je sistem, ki ga je imenovala sistem poti (way-concept). Teza tega sistema poti je: uporaba knjižnice je proces, ki je v bistvu sestavljen iz dveh komponent; na eni strani iz procesov, ki potekajo v informacijski teoriji (misli predvsem na informativen retrieval), na drugi strani iz poznavanja principov ureditve knjižnice in informacijskih virov. Važno pri tem pa je, da ima »pot« dvojni pomen. Enkrat je pot v pravem pomenu, drugič pomeni beseda pot metodo. Pri uporabi knjižnice moramo enkrat izbrati pot, drugič pa metodo. »Pot« v pomenu poti: katero pot si bo uporabnik pri iskanju virov izbral, je odvisna od dveh stvari — od predhodnega poznavanja knjižnice in od namenov iskanja. »Pot« kot metoda: kakšno metodo si bo uporabnik izbral, je odvisno od njegovega poznavanja informacijskega sistema v celoti. Kdor hoče uporabljati bibliotečni sistem, mora poznati metodo uporabe knjižnice. Poznati metodo pa pomeni poznati strukturo celotnega bibliotečnega sistema.

Vzporedno s pojmom poti v obeh smislih nastopata še dva druga pojma, bibliotečna organizacija in mreža znanstvene komunikacije. Pod bibliotečno organizacijo razume Knappova v pretežni meri bibliotekarska pomagala, mreže znanstvenih komunikacij pa ni jasneje opredelila. Verjetno misli na znanstveno strukturo posameznih disciplin na eni strani, na drugi pa na moderna sredstva znanstvene informatike. Bibliotečna organizacija in mreža znanstvenih komunikacij predstavljata skupaj bibliotečni sistem. Monteith koncept terja pri uporabi knjižnice poznavanje bibliotečne organizacije, ki nam usmerja pot, ter mreže znanstvene komunikacije, ki odloča o izbiri metode. Ti dve komponenti, bibliotekarska in znanstvena, se v knjižnici prepletata in ju je potrebno upoštevati pri bibliotečnih instrukcijah.

Čeprav sta oba projekta, Library College in Monteith projekt, tako svojevrstna in učinkujeta popolnoma tuje, pa mnogih pedagoških in psiholoških komponent, na katerih sta zgrajena, ni več mogoče prezreti. Zaradi dosledne in sistematične zgradbe in velike teoretične poglobljenosti v principe komunikacijskega sistema v knjižnicah sta izredno močno vplivala na izdelavo programov in na organizacijo bibliotečnih instrukcij tudi v tradicionalnem bibliotečnem konceptu.

V Sloveniji marsikatera knjižnica na visokih in višjih šolah že vrsto let pripravlja uvodna predavanja za študente prvih letnikov.

Prav tako seznanjajo tudi profesorji na nekaterih fakultetah študente z najvažnejšo literaturo v stroki. Intenzivneje pa smo se začeli z bibliotečnimi instrukcijami ukvarjati šele leta 1973, ko je bil občni zbor v Škofji Loki posvečen vzgoji oziroma izobraževanju uporabnikov v vseh tipih knjižnic. Društvo bibliotekarjev Slovenije je takoj po občnem zboru ustanovilo posebno komisijo, katere naloga je bila, da se poglobi v strokovno problematiko bibliotečnih instrukcij. Decembra 1974 so se knjižničarji univerznih knjižnic sestali in razpravljali o bibliotečnih instrukcijah. Rezultat posvetovanja so bila osnovna izhodišča, na katera se je potrebno opirati pri načrtovanju instrukcij. Ta izhodišča so:

1. Uvajanje bralcev v knjižnico mora vsebovati teoretičen koncept knjižnice in njene uporabe. Namesto nizanja med seboj nepovezanih informacij o knjižnici naj posreduje osnovna načela in metode iskanja informacijskih virov za posamezna vprašanja. Pri uvajanju moramo uporabnikom tudi prikazati, da je treba za uspešno uporabo informacijskih virov izhajati v enaki meri iz znanstvenih in iz bibliotekarskih vidikov.

2. Študenta je treba opozoriti na knjižnico takoj na začetku študija. Prvo predavanje naj zmanjša študentovo socialno distanco do knjižnice in ga motivira za nadaljnje oblike uvajanja v uporabo knjižnice. Naslednjo stopnjo uvajanja je treba pripraviti takrat, ko študent že sam začuti potrebo, da bi natančneje spoznal ureditev knjižnice; največkrat je to takrat, ko dobi prvo seminarsko nalogo. Ko bodo študentove naloge bolj zahtevne, bodo tudi bibliotekarske instrukcije bolj podrobne. Načelno naj bi študenta uvajali v knjižnico postopoma ves čas študija, oblike uvajanja pa morajo biti tako organizirane, da bodo zajele vse študente.

3. Uvajanje študentov v knjižnico mora upoštevati tudi pedagoška načela. Posamezne pedagoške sekvence naj vključujejo ponavljanje, praktično uporabo knjižnice in postopno poglobljanje znanja o knjižnici kot tudi spoznavanje vedno bolj specializiranega informativnega gradiva. Ves čas je treba upoštevati stopnjo študija.

Knjižničarji so predlagali tudi tele oblike uvajanja:

1. Pri vpisu na fakulteto dobijo študentje vabilo, naj obišejo knjižnico, in seznam knjižnic univerze, visokih in višjih šol.

2. V prvem semestru študija pripravimo uvodno predavanje z ogledom fakultetne (oddelčne) in osrednje knjižnice. V tem predavanju pojasnimo študentom potrebo, da spoznajo knjižnico in vse usluge, ki jih lahko nudi, seznanimo jih s programom uvajanja v knjižnico med študijem, okvirno orišemo univerzni knjižnični sistem in

jim razložimo knjižnični red obravnavane knjižnice. Trajanje predavanja: 1 ura.

3. V drugem ali tretjem semestru pripravimo drugo predavanje, ki študente natančneje seznanjajo s knjižnico. To predavanje seznanjajo poslušalce s kategorijami literature, s katalogi in z drugimi viri informacij. Predavanju so priključene vaje. Študentje naj imajo na voljo strokovne priročnike kot uvod v informacijske vire posameznih strok. Trajanje predavanja: 2 uri, 1 ura vaj.

4. Za študente višjih letnikov organiziramo predavanja v dogovoru s profesorji, in sicer ko dobe seminarske ali diplomske naloge ali ob kaki drugi priložnosti.

5. Profesorji opozarjajo študente v seminarjih ob seminarskih nalogah na metode iskanja informacijskih virov za posamezne probleme. To lahko store v sodelovanju z bibliotekarji ali tudi brez njih.

6. Tematska ali splošna predavanja o uporabi knjižnice v določenih obdobjih prireja tudi osrednja univerzna knjižnica.

Izhodišča in program dela je poslala Narodna in univerzitetna knjižnica na univerzo in na vse visoke šole v razpravo.

Študijsko leto 1975/76 bo za bibliotečne instrukcije brez dvoma odločilno. Kolikor bomo uspeli vsaj v nekaterih točkah realizirati postavljeni program in pripraviti primerno gradivo, lahko pričakujemo, da bomo instrukcije tesneje vezali v pedagoški proces visokih šol in s tem v resnici začeli s pravim izobraževanjem študentov v uporabo knjižnice in informacijskih virov.

Citirana literatura:

¹ Csüry I.: The place and role of libraries in the system of renewed university education. IFLA General Council Meeting. Budapest 1972. Str. 1.

² Bračič M.: Vsebinska zasnova in organizacijski model univerze v Mariboru. Maribor 1973.

³ Resolucija 10. kongresa ZKJ. Ljubljana 1974.

⁴ Anträge an die Unesco. Nachrichten für Dokumentation. 21(1970)5, 223.

⁵ Educating the Library User. John Lubans, jr. (ed.). New York & London 1974.

⁶ Hills P. J.: Library instruction and the development of the individual. Journal of Librarianship. 6(1974)4, 255—263.

⁷ Mihajlov A. I., A. I. Černyj, R. S. Giljarevskij: Informatik. I. (Berlin 1970.) I. Str. 21.

⁸ Hutton R. S.: Instruction in library use. ASLIB Conference Proceedings. 1942.

C ⁹ Bock G.: Hochschuldidaktische Aspekte des Bibliothekswesens. DFW. 19(1970/71)2, 33—40. NEH. 51.5

K ¹⁰ The Library College: Contributions for American higher education at Jamestown College Workshop, 1965. Philadelphia 1966. AUG. 51.10

C ¹¹ Knapp P. B.: The library as a way to excellence in education. American Library Association Bulletin. 57(1963), 1039—1042. AUG. 51.11

Druga literatura:

Eatwell R. F.: Uvajanje študentov v uporabo knjižnice. (Predavanja v Mariboru. 1974.)

Hartz F. R.: Freshman library orientation: a need for new approaches. College and Research Libraries. 1965, May, 227—231.

Knapp P. B.: The methodology and results of the Monteith Pilot Project. Library trends. 1964, July, 84—102.

Kuo F. F.: A comparison of six versions of science library instruction. College and Research Libraries. 1973, July, 287—290.

Mews H.: Reader instruction in college and universities. London b. 1.

Phipps V. H.: Library instruction for the undergraduate. College and Research Libraries. 1968, Sept.

Pugh L. C.: Library instruction programmes for undergraduates: historical development and current practice. The Library World. 71(1970), 267—273.

Wiggins M. E.: The development of library use instructional programs. College and Research Libraries. 1972, Nov., 473—477.